

Кононенко І.А.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ЕКОАКТИВНА ДІЯЛЬНІСТЬ В СИСТЕМІ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ ЯК ПОКАЗНИК РОЗВИТКУ ЕКОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ

У статті розглянуто деякі аспекти екоактивної діяльності як показника розвиненості екологічної культури. Зазначено, що новітнє екологічне мислення в суспільстві тісно пов'язане з формуванням екологічної культури. Приділено увагу можливим шляхам посилення екологічної активності на рівні громад в Україні. Встановлено, що нині в Україні формуються нові культурні напрями, змінюється свідомість людей, виникають нові суспільні відносини, які здатні створити додаткові можливості в екологічному контексті. Виокремлено вплив держави на формування екологічної культури населення. Наголошено на ефективності розробки та реалізації заходів екологічного спрямування саме на місцевому рівні. Охарактеризовано деякі аспекти екологічної політики в органах місцевого самоврядування. Розкрито сутність екоактивної діяльності, що включає будь-яку діяльність, яка спрямована на збереження екосистем. Представлено види екоактивної діяльності (переробка матеріалів і відходів, збереження електроенергії, багаторазове використання та відновлення ресурсів, використання екологічного транспорту тощо), яка виступає маркером екологічної культури. Окреслено сутнісні характеристики екологічної культури та вказано, що рівень сформованості екологічної культури в суспільстві є незадовільним. Підкреслено необхідність розробки заходів із розвитку та поширення екологічної культури в Україні. Відображено важливість ціннісно орієнтованого підходу в процесі формування екологічної культури. Представлено тенденції щодо розвитку екоактивності в Україні. Наведено ключові елементи формування екологічної культури всіх верств населення та представлено складники, наведені автором (використання потенційних можливостей у процесі вирішення екологічних проблем, вміння поширювати ціннісні екокультурні орієнтири, розвиток взаємодії та співпраці у напрямі удосконалення існуючого стану екологічної сфери на територіальному рівні).

Ключові слова: публічне управління, розвиток, ціннісно орієнтований підхід, громада, управління, політика.

Постановка проблеми в загальному вигляді.

Пошук шляхів утвердження новітнього екологічного мислення всередині суспільства зачіпає необхідність формування екологічної культури, що сприяє вирішенню екологічних проблем. Однак люди вже давно звикли традиційно сприймати дійсність, не враховуючи те, що вона може бути іншою. Природні ресурси сприймаються як безмежна система (усього вистачить на всіх). Вони зовсім не сприймаються з іншого ракурсу (природні ресурси не тільки для нас). Сьогодні різні екокультурні аспекти розглядають екологи, психологи, філософи. Це підкреслює міждисциплінарність екологічної культури. Проте серед науки управління подібних досліджень обмаль. Важливо наголосити, що дослідження того самого явища з різних позицій та під різними кутами дає різні уявлення про нього. Неважливо, у якій сфері досліджуються екологічні питання. Вчені наго-

лошують: «Поки люди не почнуть застосовувати набуті знання для співпраці з природою, вони будуть приречені повторювати свої помилки».

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Важливі питання екологічної культури досліджували такі науковці, як В. Крисаченко (розглядав екологічну культуру як цілепокладаючу діяльність людини), Є. Когай (визначав екологічну культуру як динамічну відкриту систему), Є. Маркарян (виокремлював механізм діяльності, що характеризує прояви специфічної людської активності), Б. Ліхачов (досліджував структуру екологічної культури особистості), А. Львовчикіна (проявом екологічної діяльності вважала підтримку та розвиток довкілля, створення його елементів), М. Голубець (виокремлював структурно-функціональні зв'язки екології та культури) тощо. Однак аналізу можливих шляхів посилення екологічної активності на рівні громад в Україні в науковому

колі поки що не була приділена належна увага. Зазначене певною мірою пояснюється продовженням трансформаційних процесів в Україні.

Мета статті – дослідити перспективи розвитку екоактивної діяльності в системі місцевого самоврядування.

Виклад основного матеріалу. Умови сьогодення характеризуються принциповою зміною способу життя, що породжує формування нових напрямів культури, зміну свідомості людей, виникнення нових суспільних відносин, які здатні створити нові можливості. Екологічний контекст таких змін не лише супроводжує їх, а і пронизує, оскільки людина орієнтована на довкілля.

Людина від самого народження потрапляє до світу культури, у якому міститься накопичений загальнолюдський досвід, що зафіксований різними способами (традиції, установки, пріоритети тощо). За визначеннями науковців поняття «культура» (від лат. «*cultura*» – «обробіток», «догляд», «поліпшення») першопочатково стосувалося обробки ґрунту та культивування землі, а пізніше вживалося у словосполученнях, які були пов'язані з розвитком, тобто з правилами поведінки, удосконаленням знань тощо. На наступному етапі термін «культура» почав вживатися щодо високого рівня просвіти, вихованості чи освіченості людини. Сьогодні ж поряд з наведеними напрямками, актуалізується також питання екологічної культури, суб'єктом якої є людина. Таке визначення спирається на духовні й моральні цінності. Культура також може розглядатися з погляду онтологічного кореню, що сприяє вирішенню екологічних проблем [1].

На формування екологічної культури населення впливають природоохоронні норми та заходи, яких вживає держава для забезпечення їхнього виконання (екологічний контроль, відповідальність тощо) [2]. Сьогодні в Україні значно розширились повноваження органів місцевого самоврядування у сфері охорони, використання та відтворення природних ресурсів. Як відомо, розробка та реалізація заходів екологічного спрямування (і не тільки) стає ефективнішою саме на місцевому рівні за рахунок можливості врахування екологічних інтересів населення відповідної території. Синхронно із зазначеним важливим напрямом вирішення місцевих екологічних проблем є розробка та впровадження дієвих механізмів екологічної політики в органах місцевого самоврядування. Така політика має включати всі сучасні інструменти її ефективної реалізації. Водночас такий підхід не може містити лише обмеже-

ний перелік заходів екологічного управління. Він повинен забезпечувати належний рівень взаємодії всіх суб'єктів управління та сприяти поширенню екологічної культури серед населення.

Екоактивну діяльність (екологічну активність) вживають як синонім до екологічної діяльності та розуміють під нею будь-яку діяльність, що спрямована на збереження екосистем (покращення середовища для запобігання екологічній кризі та здійснення позитивних змін). В англійській мові поширеним також є термін «*ecotivty*» («екологічність»). Є такі види цієї діяльності: переробка матеріалів і відходів, збереження електроенергії, багаторазове використання та відновлення ресурсів, використання екологічного транспорту, органічне землеробство, волонтерські заходи зі збереження природи, політка охорони середовища, екологічна освіта тощо. Отже, таку діяльність доцільно розглядати як важливий маркер екологічної культури.

Сьогодні екологічна культура визначається як сукупність вимог і норм, що висувуються до екологічної діяльності, та готовність людини дотримуватись цих норм. Зазначимо, що науковці проводять межу між суспільною екологічною культурою та індивідуальною (особистісною). Також вона характеризує особливості свідомості, поведінки та діяльності людей у взаємодії з довкіллям [3]. Дослідження вітчизняних науковців щодо рівня сформованості екологічної культури в суспільстві дозволяють стверджувати про його незадовільність.

Структурою екологічної діяльності забезпечується формування та подальший розвиток екологічної свідомості серед населення в системі місцевого самоврядування. Водночас втілення екологічних цінностей виражається у світоглядних настановах, завдяки яким здійснюється суспільна діяльність. Саме тому актуалізується питання пошуку ефективних підходів до формування, розвитку та поширення екологічної культури в Україні.

Як відомо, екологічна діяльність (екологічна активність) у суспільстві незалежно від рівня публічного управління реалізується не лише широким колом населення, а й окремими людьми, серед яких є науковці, педагоги, політики, публічні діячі та інші, що підкреслює її специфічність. Відповідно до зазначеного необхідно враховувати складність та багатоаспектність людських цінностей та інтересів. Варто зауважити, що рівень розвитку екологічних інтересів кожної особистості містить такі важливі компоненти, як освіта та екологічна обізнаність, рівень яких значно впливає на екологічну культуру, але він не

обмежується лише ними. Сьогодні науковці наголошують на серйозності та цінності пошуку відповіді на питання про те, як екологічні інтереси здатні реалізуватися в основних видах соціальної діяльності, у суспільно корисній роботі та життєдіяльності взагалі [4].

Важливо наголосити на вагомості зв'язку між проблемами способу життя (сукупність форм діяльності людини в процесі самореалізації), ключовими поняттями якого є поняття життєдіяльності та природи. При цьому життєдіяльність людей віддзеркалює їхню свідомість. Проте у життєдіяльності людей міститься не лише матеріальна складова частина, а й культурна. Отже, культура та спосіб життя пронизують усі сфери життєдіяльності суспільства. Зауважимо, що спосіб життя – це сукупність проявів людської діяльності, а культура досліджує діяльність людей як реалізацію та самореалізацію, втілення творчого потенціалу людей і людства в усіх різноманітних формах [5].

У науковому колі поширені такі підходи до екологічної культури, як функціональний, процесійний, системний. Однак у розрізі нашого дослідження варто зупинитися на результаті – ціннісному підході, що належить до основи поняття «культура», яка складається з ціннісного матеріалу (наприклад, екологічного у складі свідомості). Важливість свідомості у фокусі питання екологічної культури визначається її суттю (рефлексія людини себе самої та свого ставлення до природи, культури, дій, вчинків тощо). Водночас свідомість визначається культурою суспільства, що вказує на її соціокультурний характер. Таким чином, свідомість об'єктивується у формі культури та створює ментальність [4; 5].

Отже, екологічна культура, яка здатна знизити імовірність виникнення екологічних загроз на рівні місцевого самоврядування, має спиратися на ціннісно орієнтований підхід. При використанні цього підходу будується дієвий механізм, що містить два можливих напрями: 1) коригування екологічної поведінки в системі на основі поставленої мети; 2) зміну такої поведінки. Отже, ціннісно орієнтований підхід припускає зміни не лише плану дій, а й самих цілей. Відповідно до цього: 1) мета – це внутрішній мотив; 2) визначальний фактор цілеспрямування – це система цінностей (стійка категорія людських відносин, в основі якої – досвід практичної чи інтелектуальної діяльності). Така система цінностей може стати, з одного боку, основою визначення мети, а з іншого боку, вона може стати глобальним критерієм управління. Ціннісно орієнтований підхід склада-

ється з програмно-цільового та детермінованого підходів, причому внутрішня логіка подальшого розвитку зумовлена розвитком механізму зворотних зв'язків. Водночас система цінностей здатна з часом змінюватися, а дослідники доводять, що менеджмент, який зорієнтований на природне середовище, сприяє досягненню більшої ефективності в екологічній сфері, ніж у своєму в класичному прояві. Таким чином, ціннісно орієнтований підхід, на думку багатьох науковців, здатен стати визначальним у сучасному менеджменті.

А. Львовчкіна вважає: «Екологічна діяльність проявляється у підтримці, розвитку довкілля та у створенні його елементів» [5]. Однак хочемо зазначити і про важливість поширення ціннісних орієнтирів такої діяльності, оскільки вона є формою реалізації екологічної культури. Тут вчені виділяють два рівні: 1) низький, що характеризується експлуатацією, виснаженням та руйнуванням довкілля; 2) високий, що характеризується охороною, розвитком та створенням окремих елементів. Найбільш актуальними екологічними проблемами, що пов'язані з мезосередовищем, є проблеми незадовільного екологічного стану громадських територій, оскільки такими територіями користується багато людей, які не відповідають за їхній стан [1; 5].

У мережі Інтернет можна знайти актуальну інформацію, що присвячена розвитку екоактивності в Україні. Здебільшого така активність ґрунтується на діяльності неурядових громадських організацій та на волонтерських ініціативах. Наприклад, на офіційній сторінці видання «LDaily» [6] з посиланням на застосунок GlobalLogic EcoHike зазначено, що у 2020 році українці в 3 рази частіше відмічали засмічені ділянки та в 5 разів активніше їх прибирали, ніж у 2019 році. Упродовж року активісти створили понад 200 міток забруднених місць і зібрали понад 5 тонн сміття, а кількість активістів за рік зросла у 2,5 р. На офіційному сайті неприбуткової незалежної громадської організації «Громадське» представлено розділ, що присвячений екоактивності не лише в національних масштабах України, а й на рівні світу (<https://hromadske.ua/tags/ekoaktivisti>). Проте дуже важливо поширювати екологічну культуру та розвивати екологічну діяльність не лише на рівні великих міст, а й у межах невеликих територіальних громад. Варто зазначити, що певні позитивні практики вже існують. Так, на інформаційному порталі «Перша електронна газета» [7] наводиться інформація про те, що на території Гурівської сільської ради у грудні 2021 року завер-

шився проєкт «Сортуємо заради майбутнього», який реалізовувався за підтримки проєкту «Зміцнення міжсекторальної співпраці для соціальної згуртованості (SC3)», що співфінансувався Європейським Союзом та Британською Радою в Україні. Отже, важливість використання всіх наявних можливостей щодо посилення екоактивної діяльності тісно пов'язана з партнерською співпрацею та залученням широкого кола учасників.

Зауважимо, що формування екологічної культури всіх верств населення передбачає [4]: 1) розуміння екологічних проблем, усвідомлення їхньої актуальності, важливості, універсальності, тобто зв'язку локальних, регіональних, глобальних проблем; 2) відродження традицій у відносинах із довкіллям, виховання любові до рідної природи; 3) усвідомлення технократичної проблеми та заміни її на екологічну, що в основі має розуміння єдності живого й неживого в глобальній системі гармонійного співіснування та розвитку; 4) розуміння необхідності узгодження інтересів природи і людини на основі подолання споживацького ставлення до природи; 5) розвиток особистої відповідальності за стан довкілля; 6) прогнозування особистої діяльності; 7) розвиток умінь приймати відповідальні рішення щодо навколишнього середовища; 8) виховання поваги до власного здоров'я та формування навичок його

збереження. Отже, не знижуючи вагомості наведених елементів формування екологічної культури, варто додати до їх переліку такі: 9) використання всіх потенційних можливостей у процесі вирішення екологічних проблем; 10) вміння поширювати ціннісні екокультурні орієнтири; 11) розвиток взаємодії та співпраці в напрямі удосконалення наявного стану екологічної сфери на територіальному рівні.

Висновки. З огляду на вищенаведене можемо стверджувати про існування тісного зв'язку між екологічною культурою та екоактивною діяльністю. Такий зв'язок характеризується відповідними взаємовпливами. Однак додатково можна констатувати наявність проблем у системі використання потенційних можливостей на рівні місцевого самоврядування у сфері вирішення екологічних проблем, тому при формуванні екологічної культури всіх верств населення варто включити до цього процесу такі елементи: використання всіх потенційних можливостей у процесі вирішення екологічних проблем; вміння поширювати ціннісні екокультурні орієнтири; розвиток взаємодії та співпраці в напрямі удосконалення наявного стану екологічної сфери на територіальному рівні. Подальші наші дослідження будуть стосуватися комунікаційних можливостей поширення екологічної культури на рівні територіальних громад.

Список літератури:

1. Львовичкіна А.М. Екологічна культура в умовах екологічної кризи. Еколого-психологічні чинники сучасного способу життя : колективна монографія / за наук. ред. Ю.М. Швалба. Київ : «Наукова думка», 2007. С. 173–182.
2. Куць Н. Екологічна свідомість українців та довкілля. Аналітичний документ. URL: <http://epl.org.ua/wp-content/uploads/2020/12/ekosvidomist.pdf>.
3. Львовичкіна А.М. Підходи до визначення поняття «екологічна культура». URL: <https://lib.iitta.gov.ua/1624/1/Lyovochkina-34.pdf>.
4. Скребець В.О., Шлімакова І.І. Екологічна психологія : підручник для студентів та викладачів вищих навчальних закладів. Київ : Видавничий дім «Слово», 2014. С. 180.
5. Львовичкіна А.М. Психологія розвитку екологічної культури : автореф. дис. ... докт. психологічних наук : 19.00.07. Київ, 2013. 42 с.
6. Офіційний сайт інформаційно-аналітичного видання «LDaily». URL: <https://ldaily.ua/news/novosti/eko-aktyvnist-ukrayincziv-zroslo-vtrychi-u-2020-rocz/>.
7. Перша електронна газета : інформаційний портал. URL: <https://persha.kr.ua/news/life/205645-gromada-z-kirovogradshhyny-zapustyla-sortuvannya-vidhodiv-u-shkolah/>.

Kononenko I.A. ECOACTIVE ACTIVITY IN THE SYSTEM OF LOCAL SELF-GOVERNMENT AS AN INDICATOR OF THE DEVELOPMENT OF ECOLOGICAL CULTURE

The article considers some aspects of environmental activity as an indicator of the development of environmental culture. It is noted that the latest environmental thinking in society is closely linked to the formation of environmental culture. Attention is paid to possible ways to strengthen environmental activity at the community level in Ukraine. It is established that today in Ukraine new cultural directions are being formed, people's consciousness is changing, new social relations are emerging, which are able to create additional opportunities in the ecological context. The influence of the state on the formation of ecological culture of the population is highlighted. Emphasis is placed on the effectiveness of the development and implementation

of environmental measures at the local level. Some aspects of environmental policy in local governments are described. The essence of eco-activity is revealed, which includes any activity aimed at preserving ecosystems. The types of environmental activities (processing of materials and waste; conservation of electricity; reuse and recovery of resources; use of environmental transport, etc.), which acts as a marker of environmental culture. The essential characteristics of ecological culture are outlined and it is indicated that the level of formation of ecological culture in society is unsatisfactory. The need to develop measures for the development and dissemination of environmental culture in Ukraine was emphasized. The importance of value-oriented approach in the process of forming ecological culture is reflected. Trends in the development of environmental activity in Ukraine are presented. The key elements of the formation of ecological culture of all segments of the population are presented and the author's components are presented (use of potential opportunities in solving ecological problems; ability to disseminate valuable ecological and cultural landmarks; development of interaction and cooperation).

Key words: *public administration, development, value-oriented approach, community, management, policy.*